

INSKENIET E DRAMAVE DHE RECEPTIMI KRITIK I ALBERT CAMUS-SË NGA KRITIKA SHQIPTARE

DRAMATIC STAGES AND CRITICAL RECEPTION OF ALBERT CAMUS BY ALBANIAN CRITICISM

Dëfrim SALIU¹, Avdi VISOKA²

^{1*} Department of French Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

² Department of French Language and Literature, Faculty of Philology, University of Prishtina

*Corresponding author e-mail: defrim.saliu@unite.edu.mk

Abstract

Although Camus wrote only four plays, they are very contemporary and are staged every year by Albanian theaters. The plays *Caligula* and *The Misunderstanding* present modern man: living in a closed world, in a trap where hopelessness reigns, an absurd, meaningless and irrational human universe. While the *State of Siege* not as a dramatic piece, but as a performance and spectacle. Here he realizes a type of theater that relies on directorial ideas rather than on the inherent requirements of the dramatic work. *The Just Assassins*, which is a historical dramatic work, all the characters in the play have existed and are as Camus describes them, he has only tried to adapt them to the circumstances of the time.

The reception of French literature and the influence of Camus on Albanian criticism: some readers understood the importance of Camus after his death, such as the Albanians of Kosovo and North Macedonia, while the reader of Albania first became acquainted with Camus in 1991 with the translation of the novel *The Stranger* by Rajmonda Vuçini, which marks the first book of modern world literature published in Albania after the fall of the dictatorship.

Keywords: Drama, *Kaligula*, Camus, reception, Albanian.

Përmbledhje

Edhe pse Camus shkroi vetëm katër drama, ato janë shumë bashkëkohore dhe vazhdimisht vihen në skenë nga teatrot shqiptare. Dramat *Kaligula* dhe *Mosmarrëveshja* paraqesin njeriun modern: të jetuarit në një botë të mbyllur, në një kurth ku zotëron pashpresa, një univers njerëzor absurd, i pakuptimtë dhe irracional. Ndërsa dramën *Shtettrrethimi* e konceptoi jo si pjesë dramatike, por si shfaqje e si spektakël. Këtu realizon një lloj teatri që mbështetet në ide regjisoriale më tepër sesa në kërkesa të vetvetishme të veprës dramatike. Drama *Të drejtët* është një vepër dramatike historike, të gjitha personazhet që janë realizuar në dramë kanë ekzistuar dhe janë ashtu siç i përshkruan Camus, ai vetëm është përpjekur t'i përshtat me rrethanat e kohës. Receptimi i letërsisë frënge dhe ndikimi i Camus-së në kritikën shqiptare dëshmon se disa lexues e kuptuan rëndësinë e veprës së Camus-së vetëm pas vdekjes së tij, siç janë kritikët shqiptarë të Kosovës dhe Maqedonisë së Veriut, ndërsa lexuesi i Shqipërisë Camus-në e njohin për herë të parë në vitin 1991 me përkthimin e romanit *I huaji* nga Rajmonda Vuçini që shënon librin e parë të letërsisë moderne botërore të botuar në Shqipëri pas rënies së diktaturës.

Fjalët kyçe: Drama, *Kaligula*, Camus, receptim, shqiptare.

1. Hyrje

Aktualiteti i dramave të Camus-së, që nga botimi parë i tyre deri më sot vazhdon të mbetet i gjallë nga adhuruesit e teatrit. Vënia në skenë e dramave të Albert Camus-së në teatrot e Republikës së Shqipërisë, Kosovës dhe Maqedonisë së Veriut është në rritje viteve të fundit. Problemet shoqërore që i përjeton shoqëria shqiptare ndikojnë që publiku i sotëm të kërkojë rivënie në skenë të katër dramave të Camus-së në shumë teatro shqiptare.

Ndërsa receptimi i letërsisë frënge dhe ndikimi i saj tek shkrimtarët shqiptarë, shikuar kronologjikisht, fillon qysh në mesin e shekullin XIX kur Franca bëhet vendi ku filluan të shkolloheshin elitat intelektuale shqiptare të kësaj periudhe. Në shekullin XX dhe më tepër pas Luftës së Dytë Botërore, Albert Camus pati një ndikim të madh në mendimin kulturor shqiptar. Që nga viti 1948 kemi një ndarje të receptimit të Camus-së në Shqipëri dhe ish-Jugosllavi që nënkupton Kosovën dhe Maqedoninë e Veriut, për shkak se veprat e Camus-së ishin të ndaluara të lexohen në Shqipëri.¹

2. Inskenimet e dramave të Albert Camus-së në teatrot shqiptare

Në Republikën e Shqipërisë sot ekzistojnë njëmbëdhjetë teatro që e ushtrojnë veprimtarinë e tyre dhe ato janë: 1. Teatri Kombëtar i Shqipërisë - 1945; 2. Teatri „Andon Zako Çajupi“ Korçë - 1950; 3. Teatri „Migjeni“ Shkodër - 1952; 4. Teatri „Aleksandër Moisiu“ Durrës - 1953; 5. Teatri „Petro Marko“ Vlorë - 1962; 6. Teatri „Skampa“ Elbasan - 1962; 7. Teatri „Zihni Sako“ Gjirokastrë - 1968; 8. Teatri „Bylis“ Fier - 1971; 9. Teatri i Peshkopisë - 1984; 10. Teatri i Beratit - 1984; 11. Teatri Kombëtar Eksperimental „Kujtim Spahivogli“ - 2010.²

Sipas kërkimeve të bëra në lidhje me shfaqjen e dramave të Camus-së në teatrot në Republikën e Shqipërisë i kemi vetëm katër shfaqje të dramave të Camus-së. E para është në Teatrin Metropol në Tiranë, më 15 janar 2010 u shfaq drama *Keqkuptimi* nën regji të Orjana Camës, ndërsa aktorët që luanin në dramë ishin Adriana Tolka, Cubi Metka, Arbër Jakllari, Brikena Sinani dhe Idriz Gjokaj.³ Ndërsa në Teatrin Kombëtar të Shqipërisë më 3 shkurt të vitit 2012 shfaqet drama *Kaligula* me regji nga Esmeralda Stafa, e luajtur nga aktorët Eni Shehu, Cubi Metka, Emiljano Palali, Arjola Basha, Pjerin Vlasi, me muzikë të Bojken Lakos dhe skenografi të Blerina Hoxhës. Reprizat e shfaqjes do të jenë edhe më 4 dhe 5 shkurt të vitit 2012.⁴

Sot në Republikën e Kosovës ekzistojnë dhjetë teatro profesionale që ushtrojnë veprimtarinë e tyre artistike në mënyrë të rregullt dhe ato janë: 1. Teatri Kombëtar i Kosovës - 1946; 2. Teatri „Adriana“ Ferizaj - 1943; 3. Teatri i Gjilanit - 1944; 4. Teatri „Bekim Fehmiu“ Prizren - 1945; 5. Teatri „Muharrem Qena“ Mitrovicë - 1978; 6. Teatri „Istref Begolli“ Pejë - 1950; 7. Teatri „Hadi Shehu“ Gjakovë - 1977; 8. Teatri „Dodona“ Prishtinë - 1986; 9. Teatri „Avdush Hasani“ Podujevë - 2015 dhe 10. Teatri „Bekim Lumi“ Suharekë - 2020. Në krahasim me Republikën e Shqipërisë, në Republikën e Kosovës inskenimi i dramave të Camus-së në teatrot e Republikës së Kosovës është tepër më i madh dhe çdo vit në njërin nga teatrot shfaqet ndonjëra nga dramat e Camus-së.

Drama *Kaligula* sipas të dhënave të marra nga ueb faqja e Teatrit Kombëtar të Kosovës është një ndër dramat më të luajtura gjatë dy viteve para pandemisë Covid-19. Premierën e parë të kësaj drame e kemi më 14 maj 2018 në regji të Kushtrim Koliqit, luajtur nga aktorët si Adrian Morina, Allmir Suhodolli, Ard Islami, Armend Baloku, Besart Sllamniku, Gresa Pallaska, Meli

¹ Avdi Visoka, *Koha e shkrimit*, 99-AIKD, Prishtinë, 2011, f. 130.

² <https://teatri.al/home.blog/teatro/>

³ <https://www.arkivalajmeve.com/Keqkuptimi-drama-e-Kamys-ne-skenen-teatrore-Metropol.391643/>

⁴ <http://www.panorama.com.al/kaligula-e-kamyse-ne-teatrin-kombetar/>

Qena, Shkelzen Veseli dhe Ylber Bardhi, nën skenografi të Petrit Bakallit.⁵ Shfaqja e kësaj drame vazhdon më 15, 16 dhe 26 maj të vitit 2018. Pas një pauze disa mujore rishfaqet më 20, 21 dhe 22 shtator të vitit 2018, pastaj katër herë gjatë muaj tetor edhe atë më 16, 17, 26 dhe 27 tetor dhe dy herë më 20 dhe 21 nëntor të vitit 2018.

Gjatë vitit 2019 luhet në teatër më 15 dhe 16 mars, dhe e fundit është më 30 prill. Nga kjo që cekëm më lartë e shohim se gjashtmbëdhjetë herë është luajtur drama *Kaligula* vetëm në Teatrin Kombëtar të Kosovës.⁶ Drama *Mosmarrëveshja* në Teatrin Kombëtar të Kosovës premierën e saj e pati më 20 maj të vitit 2019 nën regji të Fata Hysenit. Ekipi i aktorëve që është angazhuar për këtë projekt përbëhet nga: Kumrije Hoxha, Florieta Bajraktari, Armend Ballazhi, Shpetim Selmani dhe Fatlume Bunjaku. Kompozimi nga Gëzim Hasani, skenografia Mentor Berisha dhe kostumograf Alma Krasniqi.⁷ Reprizat e dramës në këtë teatër do të ketë shfaqen edhe më 21, 22 maj të vitit 2019 dhe më 5 qershor të vitit 2019. Ndërsa në vitin vijues reprizën do ta ketë më 8 dhe 9 janar dhe 1 shkurt të vitit 2020.

Drama *Të drejtët* asnjëherë deri tash nuk është luajtur në Teatrin Kombëtar të Kosovës. Më 1 shkurt të vitit 2021 në Teatrin Kombëtar të Kosovës, Teatri „Bekim Fehmiu“ i Prizrenit si mysafir e jep premierën e dramës *Shtettrrethimi* nën regjinë e Fatos Berishës. Në shfaqje do të luajnë aktorët si: Ernest Malazogu, Edona Sopaj, Xhevdet Doda, Alban Krasniqi, Rifat Smani, Liridona Shehu, Alban Cela, Zana Duraku, Alban Morina, Besëlidhje Bytyqi, Hajat Toçilla dhe Valmira Hoti, të cilët nuk e kursyen vetëm dhe e mbajtën publikun në entuziazëm për pothuajse dy orë. Për muzikën e shfaqjes u kujdes kompozitori Triumf Dhomi, kostumografia erdhi nga Samka Ferri, ndërsa skenografia nga Petrit Domi.⁸

Në Teatrin „Bekim Fehmiu“ në Prizren më 5 korrik të vitit 2017 shfaq dramën *Të drejtët* nën regjinë e Mahir Musliut. E luajtur nga aktorët si: Rifat Smani, Fetah Paçarizi, Xhevdet Doda, Edona Sopaj, Alban Morina, Zana Duraku, Alban Krasniqi, Alban Cela, Ernest Malazogu. Skenografia e realizuar nga Qamil Morina, ndërsa kostumografia nga Samka Ferri.⁹

Më 30 dhjetor të vitit 2020 në Teatrin „Bekim Fehmiu“ të Prizrenit duke respektuar masat anti Covid-19 jepet premiera e dramës *Shtettrrethimi* nën regjinë e Fatos Berishës. Në shfaqje do të luajnë: Ernest Malazogu, Edona Sopaj, Xhevdet Doda, Alban Krasniqi, Rifat Smani, Liridona Shehu, Alban Cela, Zana Duraku, Alban Morina, Besëlidhje Bytyqi, Hajat Toçilla dhe Valmira Hoti. Për muzikën e shfaqjes u kujdes kompozitori Triumf Dhomi, kostumografia erdhi nga Samka Ferri, ndërsa skenografia nga Petrit Bakalli. Repriza do të jetë më 31 janar të vitit 2021.¹⁰

Më 7 maj 2022 në Teatrin „Hadi Shehu“ Gjakovë vihet në skenë drama *Kaligula* nga regjisorin Kushtrim Mehmeti. *Kaligula* përshkruhet si një perandor fisnik dhe i moderuar gjatë gjashtë muajve të parë të sundimit të tij. Pas kësaj, burimet fokusohen në mizorinë, sadizmin, ekstravagancën dhe perversitetin seksual të tij, duke e paraqitur atë si një tiran të çmendur. Premiera ngjalli emocione të jashtëzakonshme tek publiku, i cili për herë të parë pas pandemisë po i kthehet teatrit në kapacitete të plota. Në këtë premierë janë paraqitur aktorët: Edi Gjakova, Yllka Lota, Besfort Berberi, Vlora Dervishi, Arbies Komoni, Muradije Muriqi, Myrvete Kurtishi, Valon Pallaska dhe Altina Kusari, ndërkaq në skenografi në mënyrë maestrale ka punuar skenografi Petrit Bakalli.¹¹

⁵<https://www.botasot.info/kultura/889381/permes-shtate-kaligulave-kushtrim-kolli-solli-abuzimin-e-pushtetit-dhe-mungesen-e-revolucionit/>

⁶ <https://www.kultplus.com/teatri/kaligula-neser-ne-teatrin-kombetar-te-kosoves/>

⁷ <https://www.kultplus.com/teatri/mosmarreveshja-e-kamys-fillon-provat-ne-teatrin-kombetar-te-kosoves/>

⁸ <https://demokracia.com/shfaqja-shtettrrethimi-nga-teatri-i-prizrenit-vjen-me-premiere-ne-teatrin-kombetar-te-kosoves/>

⁹ <https://prizrenpress.com/te-drejtet-e-albert-kamy-vjen-premiere-ne-teatrin-e-prizrenit/>

¹⁰ <https://www.kultplus.com/teatri/shtettrrethimi-premiere-ne-teatrin-bekim-fehmiu/>

¹¹ <https://www.kultplus.com/teatri/jepet-premiere-e-shfaqjes-kaligula-ngjall-emocione-te-jashtezakonshme-te-publiku/>

Në Teatrin „Adriana“ Ferizaj, Teatrin e Gjilanit, Teatrin „Muharrem Qena“ Mitrovicë, Teatrin „Istref Begolli“ Pejë, Teatrin „Dodona“ Prishtinë, Teatrin „Avdush Hasani“ Podujevë dhe Teatrin „Bekim Lumi“ Suharekë deri sot nuk është luajtur asnjë dramë e Albert Camus-së.

Ndërsa në Republikën e Maqedonisë së Veriut numri i teatrove shqiptare është më i vogël edhe ato janë: 1. Teatri Shqiptar i Shkupit - 1950; 2. Teatri i Tetovës - 2007; 3. Teatri i Gostivarit - 2018 dhe Teatri Shqiptar i Kumanovës që është në kuadër të Qendrës për Kulturë. Sipas hulumtimeve të bëra në Teatrin Shqiptar të Shkupit në vitin 2007 shfaqet drama *Kaligula* nën regji të Dimitar Elenovit, luajtur nga aktorët Vebi Qerimi në rolin e Kaligulës, Zarije Jonuzi Çeliku dhe Hajrullah Ramizi.

3. Receptimi kritik i veprës së Albert Camus-së nga kritika shqiptare

Receptimi i veprës së Camus-së mund të ndahet në dy rrafshe të leximit të tij nga lexuesit shqiptar. Njëri nga lexuesit e Kosovës dhe Maqedonisë së Veriut, tjetri nga lexuesit e Shqipërisë. Fati i lexuesit të Kosovës ishte se Jugosllavia si shtet i bllokut të lindjes u përcaktua për një sistem më liberal politik dhe veprat e Camus-së bashkë me ato të Sartre-it ishin në duart e lexuesve shqiptarë. Në fillim patën versionet në gjuhën frënge, por ata që e njihnin gjuhën frënge ishin të paktë, pastaj nga viti 1957, kur Camus mori çmimin Nobel për letërsi, veprat e tij fillojnë të përkthehen, fillimisht nga gjuha serbo-kroate.

Pas përkthimeve të para në gjuhën serbo-kroate, veprat e Camus-së përkthehen edhe në gjuhën shqipe. Libri i parë i Camus-së i përkthyer në gjuhën shqipe në të gjitha hapësirat shqipfolëse është romani *I hueji* (I huaji), i përkthyer nga Gani Luboteni në vitin 1961, i botuar nga shtëpia botuese *Rilindja* në Prishtinë. Ndërsa në Shqipëri edhe pse gjuha frënge ishte e përhapur dhe flitej si nga elita dhe shumica e popullatës së shkolluar, veprat e Camus-së ishin të ndaluara për publikun e gjërë, e për përkthim as që diskutohej.¹²

Nga përkthimi i parë, për katër dekada radhazi, veprat e Camus-së në Kosovë patën një interes të madh si nga lexuesit, ashtu edhe nga kritika letrare e kohës. Eqrem Basha si një njohës i gjuhës frënge e bëri përkthimin e katër dramave të Camus-së, gjë që ndihmoi që këto drama të vihen në skenë në Teatrin Krahinor të Kosovës apo Teatrin Shqiptar të Shkupit deri në vitin 1991 me prishjen e Jugosllavisë.

Në Shqipëri gjatë periudhës së komunizmit vetëm disa persona kishin mundësi të lexonin Camus-në dhe atë vetëm në gjuhën frënge. Njëra ndër ta është edhe studiuesja dhe përkthyesja e gjuhës frënge në Shqipëri, Mira Meksi që përshkruan momentet e para të leximit të romanit *Murtaja*: „Për studentët e Gjuhës Frënge të Fakultetit Filologjik të Universitetit të Tiranës, dihet se veprat e Camus-së nuk na lejoheshin të lexoheshin, edhe pse gjendeshin në bibliotekën e Fakultetit Filologjik. Në vitin e dytë, romani *Murtaja* ra si nga qielli, vinte nga biblioteka private e familjes Kokona, më saktë Nedim Kokona. Pas shumë viteve që kishte kaluar në burg, ia kishte dhënë librin në mirëbesim për disa ditë një shokut tonë.

Pata mundësinë luksoze të lexoja vetë librin, brenda një nate dhe ende mbaj në kujtesë figurën e kopertinës së tij mbresëlënëse: një qytet me trajta fantazme në Algjeri, mbështjellë nga mjegullina e kaltër dhe aty ku shkrihej qielli me ngrehinat, blana të një të verdhe të helmët si prej vdekjeje...”.¹³ U desh të kalojnë tre dekada nga vdekja e Camus-së që të përkthehet një vepër e tij në Shqipërinë demokratike. Përsëri e njëjta vepër e parë e përkthyer si në ish-Jugosllavinë, është romani *I huaji* përkthyer nga Rajmonda Vuçini në vitin 1991, botuar nga shtëpia botuese *Fan Noli* në Tiranë.

Pastaj vazhdojnë të përkthehen me radhë të gjitha veprat e Camus-së që deri tash për një periudhë prej tre dekadash janë përkthyer gjashtëmbëdhjetë vepra dhe botuar e ribotuar tridhjetë herë, për dallim nga Kosova dhe Maqedonia e Veriut, ku janë përkthyer pesë vepra dhe gjashtë

¹² Luan Rama, *Parisi letrar: Parisi i njëmijë bardëve*, Livres Rama, Paris, 2015, f. 45.

¹³ <http://fryma.blogspot.com/2010/02/murtaja-e-camus-qe-murtaja-jone.html>

botime e ribotime. Studimi i veprës së Camus-së nëpërmjet punimeve shkencore të botuara në revista të ndryshme dhe shkrimeve në gazetë ditore dhe on-line, dita-ditës po rritet. Në mënyrë kronologjike do t'i paraqesim disa nga punimet.

Studiuesi më i njohur në Shqipëri i Albert Camus-së, Ardian Marashi në shkrimin me titull *Albert Kamy: Një vend vlen aq sa vlen shtypi i tij...* botuar në gazetën elektronike *RajoniPress* për nder të 100 vjetorit të lindjes së Camus-së më 7 nëntor 2013, ku do të shkruaj në fund të shkrimit: „Sot, në njëqindvjetorin e lindjes, Kamy përkujtohet me nderim e respekt të veçantë në të katër anët e globit, prej miliona lexuesve në mbarë botën. Ai do të nderohet e do të përkujtohet gjatë edhe në Shqipëri, emri dhe vepra e tij kanë gjetur një respekt të admirueshëm ende pa qenë të përkthyer në shqip. Sot kur shqipja e ka krijuar dhe po e plotëson dita-ditës bibliotekën me veprat e Albert Kamysë, lexuesi ndien akoma më tepër respekt dhe admirim për këtë artist shumëformësh, vepra e të cilit kërkon përkushtimin e të lexuarit në thellësi“.¹⁴

Luan Rama në librin e tij, *Parisi letrar: Parisi i njëmijë bardëve*, botuar në Paris në vitin 2015, njëri ndër autorët që do ta trajtojë në këtë libër është edhe Albert Camus.¹⁵ Ndërkohë do të shkruaj edhe disa shkrime letrare për jetën dhe veprën e Camus-së në gazetë ditore dhe on-line, si shkrimi i tij me titull *Albert Kamy, njeriu i revoltuar* i publikuar në gazetë ditore *Tirana Observer*, më 11 tetor 2013 në faqet 12-13.¹⁶

Pastaj tri herë në tri gazeta të ndryshme on-line edhe atë më 9 shkurt të vitit 2015, 5 janar të vitit 2020 dhe më 21 prill të vitit 2021, ku do të shkruaj: „Koha kur jetojmë ka nevojë për revoltën. Nëse shkrimtari i madh francez, nobelisti Albert Kamy, mbetet aktual në letërsinë dhe mendimin e sotëm botëror, kjo ndodh sepse në kohën e pabarazisë dhe të mjerimit, në kohën e shkeljes së të drejtave të njeriut dhe të lirisë, vetëm revolta dhe gjendja e njeriut në revoltë të përherëshme mund ta shpëtojë njerëzimin, mund të shpëtojë një shoqëri, duke sjellë ndryshimin dhe progresin e vazhdueshëm të saj“.¹⁷

Luan Rama vazhdon me punimet e tij nëpër gazetë online të botoj shkrime të ndryshme për Camus-në dhe veprat e tij. Një ndër to është *Nga Miti i Sizifit tek absurdi dhe revolta: një profil i rrallë për Albert Kamynë*, në gazetën ditore *Tirana Observer*, 12 tetor 2013, f. 12-13. Të njëjtin shkrim do të publikoj edhe më më 11 nëntor 2018 në gazetën on-line *Defekt - Teknik*.¹⁸

Në Kosovë e hasim edhe një shkrim të Sefedin Krasniqit më 14 dhjetor 2014 që bën një lidhje midis Ibrahim Rugovës dhe Albert Camus-së, ai do të shkruaj se: „Absurdi lind nga konfrontimi në mes të thirrjes njerëzore dhe heshtjes së paarsyeshme të botës“, ka thënë Camus. Kështu, shtrohet pyetja, a duhet kërkuar rrënjën e absurdit në teprimin e dëshirës njerëzore, të cilën dëshirë duhet t'i jap kuptimin një bote që duket iracionale? Për Albert Camus-në, nuk bëhet fjalë kapitullimi përballë absurdit, as të kërkuarit ndihmë nga çfarëdo transcendence (feje), ose ideologjie (ekzistencializmi). Vetëm revolta i jep kuptimin jetës dhe çmimit të madhështisë së saj. Prandaj, duhet kapërcyer absurdin me mjete thjesht njerëzore. Shqiptarët e Kosovës, në fund të shekullit XX, fillimisht, zgjodhën revoltën e butë (pasive).

Kjo revoltë përfaqësohet me Ibrahim Rugovën, i cili në sytë e të gjithëve dukej (edhe në sytë e mi në fillim) sikur një punë Sizifi. Të shtyesh Kosovën drejt pavarësisë me revoltën e butë përballë një regjimi gjakatar sikur ai i Millosheviqit, ka qenë njësoj sikur puna e Sizifit për ngritjen e shkëmbit në majë të malit. I ballafaquar me një botë që nuk përputhet me kërkesën e sensit, njeriu ka dy opsione: ose koherencën ose arratisjen (ikjen). Kështu, duke refuzuar

¹⁴ <https://rajonipress.com/albert-kamy-nje-vend-vlen-aq-sa-vlen-shtypi-i-tij/>

¹⁵ Luan Rama, *Parisi letrar: Parisi i njëmijë bardëve*, Livres Rama, Paris, 2015.

¹⁶ Luan Rama, *Parisi letrar*, Globus, Tiranë, 2008, f. 377.

¹⁷ <https://pashtriku.org/luan-rama-albert-kamy-njeriu-i-revoltuar/>, <https://flasshqip.ca/kulture/3332-albert-kamy-njeriu-i-revoltuar-nga-luan-rama>, <https://www.kultplus.com/libri/albert-kamy-njeriu-i-revoltuar/>

¹⁸ <http://defekt-teknik.com/nga-miti-i-sizifit-tek-absurdi-dhe-revolta-luan-rama/>

vetëvrasjen, Camus përcakton tri kategori të njerëzve: heroi absurd, i cili përballet me absurdin e jetës, pajtohet në një farë mënyre me absurdin, vetëvrasësi, i cili vendos për të bërë *hapin e madh* dhe kështu i shpëton absurdit të ekzistencës, besimtari, i cili refuzon të pyes vetëveten çka i torturon mendjet e të tjerëve. Rugova ishte pra: hero absurd, i cili përballet me absurdin e jetës pajtohet në njëfarë mënyre me absurdin që mos të shndërrohet në vetëvrasës dhe përplasat me jetën deri në gjetjen e rrugës që shpie kah shtegu.¹⁹

Në Republikën e Kosovës një studim të thelluar për Camus-në dhe veprat e tij e kemi nga Avdi Visoka të botuar si monografi me titull *Camus - rrëfimi dhe idetë në shtëpinë botuese Faik Konica* në Prishtinë në vitin 2007.²⁰ Nga i njëjti autor e kemi dhe disa punime profesionale të botuar në *Présence d'Albert Camus* revistë e Shoqatës për Studime Kamyziane në Francë në vitin 2010, me titull *Imazhi i Camus-së në Kosovë* (L'image de Camus au Kosovo). Pastaj në vitin 2019 gjithashtu në të njëjtën buletin *Nga sekretet në imagjinatën personale* (Camus - sous (le) manteau Du secret vers l'imaginaire personnel).²¹

Në Republikën e Maqedonisë së Veriut për Camus-në ka shkruar profesori i gjuhës shqipe dhe kritiku letrar Xhelal Zejneli në gazetën elektronike *Dielli* më 11 dhjetor 2019 me titull *Albert Kamy - Shkrimtar i absurdit dhe i revoltës*. Në këtë shkrim bënë një përshkrim të biografisë së Camus-së, pastaj ç'është ekzistencializmi dhe paraqitjen kronologjike të veprave më të rëndësishme: „Opusi i Kamysë nuk ofron një imagjinatë spektakulare të papërmbajtur, as edhe postulate të një sistemi filozofik të fortë. Vepra e tij kurrë nuk mbyllet në vete si një përfundim i padiskutueshëm i autorit.

Përkundrazi, ajo rishqyrtohet dhe vihet në pikëpyetje. Prej entuziazmit rinor nga *drita* dhe nga *klima e nxehtë* e Mesdheut, duke u përshkruar nga *ndjenja e absurditetit* të jetës dhe të botës, në kontakt me përvojën e *sëmundjes* dhe të *luftës*, duke kërkuar humanizëm dhe solidaritetin njerëzor mbi gërmadhat e vlerave të rrënuara, e deri te bilanci i ankthshëm i luciditetit dhe i pafuqisë së shkrimtarit të shekullit XX“.²²

Pastaj më 12 prill të 2020, gjatë kohës së pandemisë Covid-19, profesor Xhelal Zejneli paraqitet me një shkrim të titulluar *Individi përball epidemisë* duke trajtuar romanin *Murtaja të Alber Kamy*, në të cilin shkruan: „Supozohet se vepra është bazuar në epideminë e kolerës, e cila në vitin 1849 ka vrarë një përqindje të madhe të popullatës së Oranit. Para se Kamy ta shkruante romanin, qyteti ka qenë i goditur nga murtaja disa herë. Sipas raporteve të qendrave të kontrollit dhe të parandalimit të sëmundjeve, Orani është shkatërruar nga murtaja në vitet 1556 dhe 1678. Epidemitë e mëvonshme, ajo e vitit 1921 (185 raste), e vitit 1931 (76 raste) dhe e vitit 1944 (95 raste) nuk kanë qenë në përmasat siç është paraqitur në roman“.²³

Përfundimi

Për nder të Albert Camus-së shumë shpesh organizohen homazhe, si ai i përvjetorit të lindjes apo edhe vdekjes së tij. Një ndër organizimet ishte festimi i 100 vjetorit të lindjes së tij në vitin 2013. Gjatë mbajtjes së Panairit të XVI të Librit në Tiranë, organizohet një panel diskutimi në lidhje me Albert Camus-në dhe veprat e tij letrare. E pranishme në këtë organizim ishte edhe Ambasadorja e Francës në Tiranë, z. Christine Moro. Protagonist i këtij homazhi ishte Jean Yves Guerin që do të paraqes një aktivitet të zgjeruar mbi krijimtarinë e Albert Camus-së. Përveç kësaj Ambasada Franceze organizoi edhe një ekspozitë mbi jetën dhe veprën

¹⁹ <https://www.ballikombetar.info/rugova-dhe-heroi-absurd/>

²⁰ Avdi Visoka, *Camus: rrëfimi dhe idetë*, Faik Konica, Prishtinë, 2007.

²¹ <https://www.etudes-camusiennes.fr/wp-content/uploads/2019/01/Chroniques-26.pdf>

²² <https://gazetadielli.com/albert-kamy-shkrimtar-i-absurdit-dhe-i-revoltes/>

²³ <https://lajmpress.org/individi-perballe-epidemise/>

e Camus-së, gjithashtu u nda çmimi për përkthyesin më të mirë në gjuhën shqipe të librave të Albert Camus-së”.²⁴

Se sa është i pranishëm Camus te lexuesit shqiptarë, mund të vërehet me faktin se ai figuron në programet e shkollave të mesme si në Shqipëri e Kosovë, ashtu edhe në Maqedoninë e Veriut. Me reformat arsimore në shkollat e mesme siç janë gjimnazet, më saktë drejtimi humanitaro-shoqëror, Albert Camus dhe romani i *I huaji* mësohen në vitin e tretë. Përpos në programet studimore të Gjuhës dhe Letërsisë Frënge në Universitetin e Tiranës, Prishtinës, Tetovës dhe Shkupit, Camus bashkë me Jean-Paul Sartre-in, si filozofët më të rëndësishëm të shekullit XX, mësohen edhe në Departamentet apo Programet studimore të Filozofisë në të gjitha universitetet.²⁵

Referencat

- [1]. Lévi-Valensi, J. (2006). *Albert Camus ou La naissance d'un romancier*, Paris: Gallimard.
- [2]. Rama, L. (2015). *Parisi letrar: Parisi i njëmijë bardëve*, Paris: Livres Rama.
- [3]. Shabani, E. (2017). *Studime letrare*, Tetovë: Arbëria Design.
- [4]. Stalloni, Y. (2015). *Écoles et courants littéraires*, Paris: Armand Colin
- [5]. Visoka, A. (2011). *Koha e shkrimit*. Prishtinë: 99-AIKD.
- [6]. Visoka, A. (2007). *Camus: rrëfimi dhe idetë*, Prishtinë: Faik Konica.

²⁴ <https://www.monitor.al/libri-ne-krize-vonese-pagesash-mbyllje-biznesesh-ulje-e-titujve-te-botuar/>

²⁵ Avdi Visoka, *Koha e shkrimit*, 99-AIKD, Prishtinë, 2011, f. 132.